

Anna KUCZ

Uniwersytet Śląski

 <https://orcid.org/0000-0003-1524-0253>

WIZERUNEK KOBIETY W *EKLODZE II* NEMEZJANA

THE IMAGE OF A WOMAN IN THE *II ECLOGUE* BY NEMESIANUS

The aim of the article is to analyse the image of a woman in the *II Eclogue* written by Nemesianus. Moreover, the text describes somatic symptoms used in the evidentiary proceedings in the case of loss of virginity and leading to the accused woman's isolation.

Keywords: woman, rape, virginity, Nemesianus, *II Eclogue*

Słowa kluczowe: kobieta, gwałt, dziewictwo, Nemezjanus, 2 ekloga

Spuszczona Nemezjana, poety tworzącego w drugiej połowie III w. n.e. w Północnej Afryce, prawdopodobnie w Kartaginie, nie jest zbyt imponująca, ale za to nacechowana subtelną zmysłowością. Afrykańczyk w swych utworach, do których zaliczamy cztery sielanki i 325 wersów traktatu *Cynegetica* (*O łowiectwie*), stawia na urozmaicenie treściowe i stylistyczne¹. Reinterpretując różne sceny

¹ Najpierw powstały cztery eklogi, które tradycja rękopiśmienna przekazała w kodeksach zawierających sielanki Kalpurniusza. Dopiero od 1844 roku zaczęto przypisywać cztery sielanki Nemezjanowi. Natomiast traktat *Cynegetica* powstał w okresie pomiędzy lipcem 283 a listopadem 284 roku. Poezie kartagińskiemu przypisuje się również dwa fragmenty poematu *De aucupio* oraz utwór *Laus Herculis*, a także *Pervigilium Veneris*. Na temat *Eklog* vide Cisorio 1896; Castiglioni 1955: 19–22; Verdière 1966: 179–181; Keene 1969; Castagna 1970: 415–443; Castagna 1975: 80–87; Castagna 1976; Castagna 1981: 247–253; Radke 1972: 615–23; Himmelmann-Wildschütz 1972: 342–356; Reeve 1978: 223–38; Walter 1988; Cupaiuolo 1997; Ferri, Moreschini 1994; Mayer 2006: 451–466; Fusi, Luceri, Parroni, Piras 2009; Karakasis 2011: 297–320; Seng 2016: 59–84; Oliva 2017: 17–26; Stöckinger 2020: 95–120. Na temat *Cynegetica* vide Curcio 1899: 447–462; Damsté 1925: 307–308; Luiselli 1958: 73–95; Focardi 1994: 437–445; Gitton 2001: 133–155; Sestili 2011; Jacobi 2014; Kucz, Gryksa 2019. Na temat utworów przypisywanych Nemezjanowi vide Sestili w: Nemesiano 2011: 70; Verdière 1974: 28–36; Duff w: Nemesianus 1998: 512–515; Volpilhac w: Némésien 1975: 129–135, 139–140; Capponi 1959: 348–365; Capponi 1961: 572–615; Cupaiuolo w: Nemesiano 1997: 6.

i motywy, zaprezentowane w jego poezji łowieckiej i bukolicznej, można zauważyć, że wyłania się wśród nich obraz kobiety dość niekonwencjonalny i niejednorodny. O ile w *Cynegetica* mamy ukazane różne formy buntu, a także mechanizmy uwalniania się kobiet z obowiązującego modelu społeczeństwa patriarchalnego, o tyle w *Eklodze II* młoda kobieta występuje w zupełnie innej scenarii². Przeanalizowanie tegoż wizerunku jest celem niniejszego wywodu³.

Analizę rozpoczynam od sceny inicjującej *Eklogę II*, w której zobrazowana została sytuacja dość nietypowa, jeśli weźmiemy pod uwagę, że umieszczona została w scenarii sielankowej. Otóż dwaj piętnastoletni chłopcy pasterscy, Idas i Alkon, szaleńczo zakochali się w pięknej dziewczynie o imieniu Donace. Gdy ta zbierała kwiaty w ogrodzie, rzucili się na nią razem i zgwałcili. Podobny motyw zbierania kwiatów, po którym ma miejsce defloracja dziewicy, zauważamy w hellenistycznym epyllionie *Europa* (2. 63-71) autorstwa naśladowcy Teokryta, Moschosa, żyjącego w pierwszej połowie II w. przed n.e. Natchnieniem Moschosa mogły być malowidła przedstawiające scenę porwania fenickiej królowy przez Zeusa pod postacią byka (Ławińska-Tyszkowska 2005: 575). Obraz malarski, przedstawiający porwanie Europy, szczegółowo opisuje również z wielkim upodobaniem zgodnie z modą panującą w retoryce II w. n.e. romansopisarz Achilleus Tatios w swym romansie *Opowieść o Leukippe i Klejtofoncie*⁴. Podobnie dla Nemezjana inspiracją jest nie tylko przestrzeń dzieł bukolicznych. Takie podejście świadczy o aspiracjach poety do zmodyfikowania sielanki⁵. Przemoc seksualna została przedstawiona przez Kartagińczyka w sensualnych odsłonach metaforycznych, które pozwalają zatuszować nadmierny naturalizm i brutalizm:

Formosam Donacem Idas puer et puer Alcon
 ardebant rudibusque annis incensus uterque
 In Donaces venerem furiosa mente ruebant.
 Hanc, cum vicini flores in vallibus horti carperet
 et molli gremium completeret acantho,
 invasere simul venerisque imbutus uterque
 Tunc primum dulci carpebant gaudia furto⁶.

² Na temat wizerunku kobiet w traktacie *Cynegetica* Nemezjana *cf.* Kucz 2020: 157–169.

³ Ów wizerunek jesteśmy w stanie jedynie odtworzyć, gdyż dziewczyna jest przedmiotem ataku oraz tematem pieśni, zaś uwaga Nemezjana skupia się głównie na działaniach i odczuciach pasterzy spowodowanych jej utratą. Zgodnie ze znanym schematem poeta kartagiński opisuje wydarzenia z męskiego punktu widzenia, poświęcając wiele fraz poetyckich kobietom.

⁴ Achilleus Tatios, spełniając wymogi ekfrazy, w prologu swej powieści relacjonuje, jak obserwacja dzieła prezentującego porwanie Europy nasunęła mu uwagę o potędze Erosa *cf.* Holzberg 2003: 128; *vide etiam*: Dworacki 2006–2007: 95–100. Temat porwania Europy kontynuowali i utrwaliли głównie artyści w malarstwie europejskim od XVI do XVIII wieku: Jordaens, Tycjan, Guido Reni, Tiepolo, Rubens, Rembrandt, Strozzi, Veronese, a w XIX wieku Moreau i Sierow.

⁵ O hybrydyzacji gatunkowej w *II Eklodze* Nemezjana *vide*: Karakasis 2011: 299–300.

⁶ Nem. *Ecl.* 2. 1-7; *cf.* Nem. *Ecl.* 3. 8; Theocr. *Id.* 1. 55; 11. 25-27; Verg. *Ecl.* 2. 1; 3. 34, 45; 4. 346; Hor. *Carm.* 3. 27, 29-30; 4. 9. 13-14; Ov. *Met.* 11. 260; Prop. 4. 8. 34; Calp. 2. 1-3, Mart. 8. 63.

Kochał Donacę Idas, kochał Alkon młody;
 Niedoświadczonych palił tak wdzięk jej urody,
 Że szaleńczo pragnęli dać miłość dziewczynie.
 Gdy więc zrywała kwiaty w pobliskiej dolinie
 I naręcza akantów tuliło jej łono,
 Napadli ją i Wenus pierwszy raz kradzioną
 Smakowali, i słodycz pierwszego zbliżenia
 [Przeł. J. Sękowski (Nemezjanus 1985)].

Dla wyrażenia gwałtu poeta używa eufemistycznego określenia „invasere ... furto”⁷. Z analogicznego wyrażenia korzysta ponownie w *Eklodze III*, ale w niej jego zastosowanie jest nieco inne, gdyż chodzi o kradzież fleta Panu dokonaną przez trzech pasterzy, który znużony łowami, śpiąc pod rozłożystym wiązem, krzepił nadwątlone siły⁸. Użycie tego samego określenia wskazuje na to, że zarówno gwałt dziewicy, jak i świętokradcza kradzież boskiego fleta, zakwalifikowane zostały jednakowo jako czyny haniebne. Niektórzy twierdzą, że Grecy i Rzymianie nie mieli odpowiednika dla słowa „gwałt”, a rzekomo tylko w kodeksie z kreteńskiej Gortyny widać lingwistyczną i prawną różnicę między gwałtem a cudzołóstwem (Węglowski 2018: 144; Larson 2012: 13). Jednak słowa określające gwałt, jak i rozróżnienie pomiędzy gwałtem a cudzołóstwem, istniały już w antycznym leksykonie. W języku łacińskim używano m.in. *stuprum* dla określenia zgwałcenia niezamężnej kobiety, a *adulterium* dla cudzołóstwa⁹.

W *Eklodze II* z jednej strony, ze względu na użycie w wersie siódmym terminu „gaudia”, który ma zazwyczaj konotacje seksualne, akcent pada na seksualną rolę kobiety¹⁰, a z drugiej w zaskakujący sposób kłóć się dwa porządki – doświadczenie pięknej Donace, „zrywającej kwiaty w pobliskim ogrodzie”, i odczucia

⁷ Znaczenie słów *ruebant* i *invasere* nawiązuje do przemocy, zamieszek, ataku tłumu czy wojska.

⁸ *Nem. Ecl.* 3. 8: „invadunt furto”.

⁹ Cf. Rizzelli 1997. Na to rozróżnienie zwraca uwagę Papinianus (*Primo libro de adulteriis, Dig.* 48, 5, 6, 1), podkreślając, że *adulterium* można popełnić z mężatką, a *stuprum* z kobietą niezamężną. Jego zdaniem termin *adulterium* wywodził się od dziecka spółzalonego przez innego mężczyznę, zaś *stuprum* odpowiadało temu, co Grecy określali jako demoralizację: *Lex stuprum et adulterium promiscui et καταρχηστικότερον appellat. sed proprie adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprum vero in virginem viduamve committitur, quod graeci φθοράν appellant*. Szerzej na temat rozróżnienia u Papinianusa: Stolarek 2012: 220. Jeśli chodzi o listę określeń aktu seksualnego jako aktu przemocy cf. Adams 2013: 265–267. Dla przykładu wystarczy wymienić: βιασμός [zgwałcenie] u Menandra, *Men. Epitr.* 453; *Men. Her.* 79; *vitium* u Plauta *Amph.* 811; ponadto formy czasownikowe od *stupro* i *violo*. Gwałt i cudzołóstwo, jako czyny haniebne powodowane żądzą rozkoszy, zostały przez Cyncerona w sposób jednoznaczny negatywnie ocenione, *vide Cic. De sen.* 12. 40: *nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret; stupra vero et adulteria et omne tale flagitium nullis excitari aliis illecebris nisi voluptatis*; [nie ma w ogóle żadnej zbrodni, żadnego przestępstwa, do których popełnienia nie pobudziłaby żądza rozkoszy; gwałty, cudzołóstwa i wszelkie tego rodzaju czyny haniebne wywołane są jedynie tylko jej ponętami. Przeł. Z. Cierniakowa].

¹⁰ Cf. Catull. 61. 110; Ovid. *Am.* 1. 10. 35; Tib. 2. 1. 12; Adams 2013: 264.

chłopców – które zupełnie nie przystają do siebie. Zgodnie z antycznym rozumieniem, kobieta jest stroną dającą rozkosz, a przyjemność seksualna jest najczęściej rozpatrywana z perspektywy męskiej (Karakasis 2011: 300). Autorki włoskiego przekładu *Eklog* Nemezjana, Ferri i Moreschini, widzą w zobrazowanym gwałcie aluzje do rytualnego przejścia od okresu dzieciństwa do okresu dojrzewania (Nemesiano 1994: 44)¹¹. Owe rytuały przejścia w społecznościach należą do najstarszych instytucji kultury ludzkiej¹². Ich każdorazowa interpretacja wnosi określoną wizję człowieka: tego, co ma być jego naturą – wraz z rozstrzygającym pytaniem skupionym wokół problemu zła oraz tego, co ma być kulturą – wraz z zagadnieniem kultury jako źródła cierpienia¹³. Wypowiedzi pasterzy, sugerują, że wcześniej widywali dziewczynę, gdyż ona miała zwyczaj przebywać w tej okolicy i zrywać różnymi dłońmi lilie, symboliczne kwiaty czystości:

dicite, quo Donacen prato, qua forte sub umbra
inveniam, roseis stringentem lilia palmis.
Nam mihi jam trini perierunt ordine soles,
ex quo consueto Donacen exspecto sub antro (Nem. Ecl. 2. 23-26).

Powiedzcie, w jakim cieniu Donakę zastanę,
Gdzie kwiat lilii zrywają jej dłonie różane?
Trzy dni bowiem na próżno straciłem już oto,
Czekając na Donakę, jak zwykle, przed grota;
[przeł. J. Sękowski (Nemezjanus 1985)].

W podobnie minorowym nastroju wybrzmiewa pieśń drugiego pasterza. Alkon nie może znieść zlekceważenia ze strony Donace, tym bardziej że podarował jej *munera amoris*: słowika, parę gołębi oraz zajączka. Osobliwe prezenty stanowią częsty motyw w tradycji antycznej, a ich symbolika jest doniosła (Laguna Mariscal 2014: 25–55). Ponadto Alkon czuje się oszukany przez dziewczynę, gdyż sama często przysięgała, iż „Idas przy nim jest niczym” i chwaliła „jego rumiane lica, białą szyję, roześmiane oczy i młodzieńczą postać”¹⁴. Idealizacja uczuć i pragnienie utrac-

¹¹ Ferri i Moreschini błędnie mówią o przejściu od okresu dojrzewania do dzieciństwa: „dalla pubertà alla fanciullezza”. Z pewnością doszło do „przejęzyczenia” i chodzi o przejście od dzieciństwa do dojrzewania: „dalla fanciullezza alla pubertà” *cf.* Nemesiano 1994: 44.

¹² *Cf.* Bettelheim 1978: 161; Eliade 1997; Torelli 1990: 93–106; Westman 2011: 210–231.

¹³ Ferri, Moreschini (Nemesiano 1994: 44) twierdzą: „Una caratteristica dell’egloga di Nemesiano, originale per il genere bucolico, è la violenza alla quale viene sottoposta Donace, ma il rito prevede proprio nella violenza la forma che può facilitare il mutamento di stato dell’individuo. La violenza non viene vissuta come tale nella sua realtà, ma viene trasformata simbolicamente in una situazione di margine fra un passato, che deve essere abbandonato, e una nuova condizione che costituirà la nuova identità all’interno del gruppo”. Karakasis nie podziela wyводу włoskich badaczek, ale nie uzasadnia dlaczego *cf.* Karakasis 2011: 300.

¹⁴ Nem. Ecl. 2. 78-81: *nostro formosior Ida / dicor; et hoc ipsum mihi tu iurare solebas, / purpureas laudando genas et lactea colla / atque hilares oculos et formam puberis aevi.* Cechą charakterystyczną poetyki Nemezjana jest specyficzna wizualizacja rzeczywistości, polegająca na

nej dziewczyny sprawiają, że czytelnik ma wątpliwości, jak zinterpretować inicjalną scenę eklogi. Można przypuszczać, że poeta kartagiński czyni aluzję do poglądu starożytnych, zgodnie z którym kobieta może ulec sile fizycznej, czyli gwałtowi, ale nie sile perswazji, czyli uwiedzeniu (Owidiusz 2016: 107, n. 138). Uwiedzenie bowiem jawiło się jako zamach na cały fallokratyczny porządek społeczny w państwie, a gwałt był „tylko” pospolitym przestępstwem (Węglowski 2018: 145). Jeśli przeanalizujemy wypowiedzi pasterzy, możemy dojść do wniosku, że ich uzasadnienie gwałtu zbieżne jest z Owidiuszową sugestią, że jeśli kobieta pocałuje mężczyznę, to ten będzie głupcem, gdy oddali się, nie wzięwszy reszty, nawet wbrew jej woli. O takiej zażyłości, a zarazem zależności pomiędzy pocałunkami i aktem seksualnym jest przekonany jeden z pasterzy, Idas:

Ille ego sum, Donace, cui dulcia saepe dedisti
 oscula nec medios dubitasti rumpere cantus
 atque inter calamos errantia labra petisti.
 Heu, heu! Nulla meae tangit te cura salutis?¹⁵

To ty mi przerywałaś pieśń w połowie zwrotki
 I mocno wyciskałaś pocałunek słodki,
 Wargami po mych ustach błędząc nieprzytomnie.
 Biada mi! Czemu teraz nie troszczysz się o mnie?
 [przeł. J. Sękowski (Nemezjanus 1985)].

Jakkolwiek zinterpretujemy symbolikę zobrazowanego bukolicznie dramatu, to z pewnością zauważymy, że z całej eklogi przebija przede wszystkim „gorzka Arkadia”, która przepojona jest skargami nieszczęśliwie zakochanych chłopców. Smutny i wynędzniały Idas błędząc, bledszy niż bukszan¹⁶, wyraża swą rozpacz na trzcinie w pieśni liczącej 33 wersy (vv. 20-52)¹⁷, ponieważ Donace została uwięziona przez swych rodziców. W minorowym nastroju wybrzmiewa również pieśń drugiego pasterza, Alkona, licząca tyleż samo wersów (vv. 55-87), co pieśń Idasa. Chłopcy pasterscy lamentują, że bez dziewczyny przyroda straciła cały urok¹⁸. Kłasyyczny obraz kobiety uwięzionej przez rodziców świadczy o tym, że autor traktuje tradycję literacką jako materię i inspirację dla własnej twórczości¹⁹. Szczególnie

zademonstrowaniu przeżyć za pomocą kilku niuansów kolorystycznych i zapachowych, a dzięki powtórzeniom ich odczuwalność jest zintensyfikowana, cf. Kucz 2018: 27–37.

¹⁵ Nem. *Ecl.* 2. 37-40; cf. Ov. *Ars* 1. 675-676: *Quaecumque est veneris subita violata rapina, / Gaudet, et inprobitas muneris instar habet*; [Ta, wzięta gwałtem, będzie mieć oczy wesołe: poczyta zniewolenie za rodzaj grzeczności, przeł. Skwara (Owidiusz 2016)].

¹⁶ Cf. Theocr. *Id.* 11. 20-21.

¹⁷ Cf. Verg. *Aen.* 10. 9-10; *Ecl.* 3. 101, 5. 24-28.

¹⁸ Cf. Verg. *Aen.* 4. 1-5; Calp. *Ecl.* 3. 51-54.

¹⁹ Analogiczny obraz znajdziemy u Teokryta, Kallimacha, Owidiusza i Propercjusza: Theocr. *Id.* 3; Call. *Fr.* 401; Ov. *Met.* 4. 60-62; Prop. 3. 14. 23.

zaskakujące dla współczesnych mogą być symptomy, za sprawą których dochodzi do izolacji dziewczyny. W wersach 10-13 poznajemy uzewnętrznienia somatyczne, na podstawie których rodzice stwierdzili, że ich córka straciła dziewictwo:

Sed postquam Donacen duri clausere parentes,
quod non tam tenui filo de voce sonaret
sollicitumque foret pinguis sonus, improba cervix
suffususque rubor crebro venaeque tumentes (Nem. Ecl. 2. 10-13).

Lecz rodzice zamknęli córkę, gdy odkryli,
Że dziewczęcość w jej głosie raptownie przemija,
Tonem mówi dojrzałszym, wdzięk traci jej szyja,
Rumieniec twarz powleka i grubiej ją żyły
[Przeł. J. Sękowski (Nemezjanus 1985)].

Starożytni wierzyli, że kiedy dziewczyna traci dziewictwo, pogrubia jej się obwód szyi (Nemesiano 1997: 134). Ze szczyptą ironii wzmiankuje o tym przekonaniu Katullus w swym najbardziej kunsztownym dziele, mocno osadzonym w tradycji epickiej²⁰:

Non illam nutrix orienti luce revisens
hesterno collum poterit circumdare filo,
anxia nec mater discordis maesta puellae
secubitu caros mittet sperare nepotes.

Już nie będzie mogła niańka znowu odwiedzić jej o wschodzie słońca, aby zawiązać na jej szyi wczorajszą wstążkę, a matka, dotąd zaniepokojona, że jej córka, źródło wiecznych zmartwień, sama śpiewa, może mieć już nadzieję na oczekiwane wnuczęta²¹.

Owe symptomy nie tylko w starożytności służyły w postępowaniu dowodowym w sprawie utraty cnoty. Wierzo w nie ślepo i bezkrytycznie również w czasach późniejszych (Filipek, Marcyniak 2011: 43–46).

W *Eklodze II* Nemezjana kobieta została przedstawiona w scenerii fallocentrycznej. Jej wizerunek zupełnie różni się od postaw kobiecych zaprezentowanych w traktacie *Cynegetica*²². Ukazanie w *Eklodze II* kobiety jako istoty słabej i wykorzystanej, doświadczającej przemocy ze strony świata męskiego i izolacji społecznej, stanowi antytetyczne tło dla kobiet sportretowanych w traktacie *Cynegetica*. Być może sytuacja kobiet w III wieku n.e. sprawiła, że Kartagińczyk odważył się zmanifestować kobiecą tożsamość w antytetyczny sposób. Z jednej strony kobieta w poezji bukolicznej jawi się jako istota słaba i podporządkowana, zaś w łowieckiej jako mająca

²⁰ Catull. 64. 376-380, Katullus 2013: 132, 421.

²¹ Przekład Aleksandry Klęczar 2013: 421, został nieco zmodyfikowany przez autorkę.

²² W *Cynegetica* 14-45 do zespołu mitycznych bohaterok, które próbowały zmienić swój status z istoty podporządkowanej czy też uwikłanej w wyzwoloną, Nemezjan zalicza: Semele, Dirke, Daidy, Byblis, Myrrę, Filomele, Prokne, Medeę, Glauke, Skyllę, Kirke i Antygonę.

dość siły i odwagi, by zrobić coś dla siebie i zrealizować swe dążenia, nawet jeśli nie wszyscy je akceptują²³. Wprawdzie odrzucona miłość jest częstym tematem bukolik, jednak Kartagińczyk w taki sposób kreuje obraz protagonistów omawianej eklogi, że uwaga czytelnika skupia się nie tylko na ich uczuciach, ale także na sensualnym sposobie przedstawiania szalejących z miłości chłopców. Ponadto poeta w sentymentalnej atmosferze sielankowej podejmuje tematykę różnorodną, nie stroniąc od obrazowania w utworze emocji i wydarzeń dalekich od nastroju radosnej bez troski.

Bibliografia

Teksty oryginalne oraz przekłady

- Cicero M. Tullius. (2006). *Cato Maior de senectute*. Powell, J.G.F. (red.). New York: Oxford University Press.
- Cycero. (1996). *Katon Starszy o starości*. Przeł. Z. Cierniakowa. Warszawa: Unia Wydawnicza „Verum”.
- Katullus. (2016). *Poezje wszystkie*. Przeł. G. Franczak i A. Klęczar. Kraków: Homini.
- Nemesiano. (1994). *Le egloghe*. Ferri, L., Moreschini, L. (red.). L’Aquila–Roma: Japadre Editore.
- Nemesiano. (1997). *Marco Aurelio Olimpico Nemesiano. Eclogae*. Cupaiuolo, G. (red). Napoli: Lofredo Editore.
- Nemesiano. (2011). *Marco Aurelio Olimpico Nemesiano. Il Cinegetico. Trattato sulla caccia*. Sestili, A. (red.). Roma: Società Editrice Dante Alighieri.
- Nemesianus. (1969). *The Eclogues of Calpurnius Siculus and M. Aurelius Olympius Nemesianus*. Keene, Ch.H. (red.). Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Nemesianus. (1998). *Cynegetica*. Duff, J.W., Duff, A.M. (red.). W: *Minor Latin Poets II*, LCL 434, Cambridge (Mass.)–London 1934 (1998⁶).
- Nemezjanus. (1985). *Sielanka rzymska*. Przeł. J. Sękowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Némésien. (1975). *Oeuvres*. Volpilhac, P. (red.). Paris: Les Belles Lettres.
- Owidiusz. (2016). *Sztuka kochania*. Przeł. Skwara E. Wrocław: Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych Uniwersytetu Wrocławskiego.

Opracowania

- Bettelheim, B. (1978). „Rany symboliczne: rytuały inicjacji i zazdrość męska”. *Teksty: Teoria literatury, krytyka, interpretacja* 3(39). 161–174.
- Capponi, F. (1959). „Alcune osservazioni sul secondo Frammento ‘De Aucupio’”. *Latomus* 18. 348–365.

²³ Jako że w starożytnym Rzymie kobieta była uważana za istotę bezradną, bezmyślną bądź lekomyślną, słabą, nieznaną prawa, nie cieszyła się więc wolnością osobistą. Wprawdzie w III wieku n.e. *tutela mulierum* już zanikała, jednak jej elementy zachowały się i przerodziły z większym natężeniem w uprzedzenia wobec kobiet i traktowanie ich jako istot zdegradowanych i nie potrafiących sterować swym życiem. Cf. Kucz 2020: 157–169; Jerz 2007: 157–168.

- Capponi, F. (1961). „Il tetrax e il terax di Nemesiano”. *Latomus* 21. 572–615.
- Castagna, L. (1970). „Le fonti greche dei Bucolica di Nemesiano”. *Aevum* 44. 415–443.
- Castagna, L. (1975). „Per un’edizione delle ecloghe di Calpurnio e Nemesiano: due nuovi testimoni manoscritti”. *Prometheus* 1. 80–87.
- Castagna, L. (1976). *I bucolici latini minori: una ricerca di critica testuale*. Firenze: Olschki.
- Castagna, L. (1981). „Ancora due manoscritti per la tradizione di Calpurnio e Nemesiano”. *Prometheus* 7. 247–253.
- Castiglioni, L. (1956). *Due note alle Bucholiche di Calpurnio e Nemesiano*. W: *Studi in Onore di Gino Funaioli*, Rome: Signorelli. 19–22.
- Cisorio, L. (1896). *Dell’imitazione nelle Ecloghe di M. Aurelio Olimpio Nemesiano*. Pisa: Mariotti.
- Curcio, G. (1899). „Il Cinegetico di M. Olimpio Nemesiano”. *RFIC* 27. 447–462.
- Damsté, P.H. (1925). „Ad Nemesiani Cynegetica”. *Mnemosyne* 53. 307–308.
- Dworacki, S. (2006–2007). „Obrazy w romansie greckim i ich funkcja”. *Roczniki Humanistyczne* LIV–LV, 3. 93–105.
- Eliade, M. (1997). *Inicjacja, obrzędy, stowarzyszenia tajemne*. Kraków: Znak.
- Filipek, K., Marcyniak, M.E. (2011). „Zarys historii problematyki dziewictwa w Polsce (X–XXI w.)”. *Seksuologia Polska* 9, 1. 43–46.
- Focardi, G. (1994) *Nemesiano: un africano del III secolo, fra poesia e tecnica (cyn. Vv. 238 98: la cura dei cavalli)*. W: Khanoussi, M., Ruggeri, P. et al. (red.). *L’Africa Romana. Atti dell’XI convegno di studio Cartagine*. 15–18 dicembre 1994. 11.1. 437–445.
- Fusi, A., Luceri, A., Parroni, P., Piras, G. (2009). *L’ultima ripresa del genere bucolico: Le Ecloghe di Nemesiano*. W: Fusi, A., Luceri, A. et al. (red.). *Lo spazio letterario di Roma antica*, vol. VI (I Testi. 1 – poesia). Roma: Salerno Editrice.
- Himmelman-Wildschütz, N. (1972). „Nemesians erste Ekloge”. *Rheinisches Museum für Philologie* 115. 342–356.
- Jerz, K. (2007). „Obywatelka rzymska «ułożoną osobą fizyczną»”. *Studia prawnoustrojowe* 7. 157–168.
- Karakasis, E. (2011). *Song Exchange in Roman Pastoral*. Berlin–New York: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110227079>
- Kucz, A. (2018). *Lingua colorum nell’Egloga III di Nemesiano*. W: Kucz, A., Matusiak, P. *Szkice o antyku*. T. IV: *Lingua coloris*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 27–37.
- Kucz, A. (2020). *Kobiety w „Cynegetica” Nemezjana w kontekście Owidiuszowego lęku wobec Diany*. W: Berger, Ł., Miazek-Męczyńska, M. et al. (red.). *Dwa Millenia z Owidiuszem*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. 157–169.
- Kucz, A., Gryksa, E. (2019). *Nemezjan w kręgu antycznej tradycji łowieckiej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Laguna Mariscal, G. 2014. *Regalos para enamorar (munera amoris): un tópico literario de ayer y de Hoy*. W: Moreno Soldevila, R., Martos, J. (red.). *Amor y sexo en la literatura Latina*. Huelva: Universidad de Huelva. 25–55.
- Larson, J. (2012). *Greek and Roman Sexualities*. London–New Delhi–New York–Sydney: Bloomsbury.
- Luiselli, B. (1958). „Il proemio del “Cynegeticon” di Olimpio Nemesiano”. *SIFC* 1.30. 73–95.
- Ławińska-Tyszkowska, J. (2005). *Teokryt i poeci bukoliczni*. W: Podbielski, H. (red.). *Literatura starożytnej Grecji*. T. 1: *Epika, liryka – dramat*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Mayer, R. (2006). *Latin Pastoral after Virgil*. W: Fantuzzi, M., Papanghelis, Th. (red.). *Brill’s Companion to Greek and Latin Pastoral*. Leiden–Boston: Brill. 451–466. https://doi.org/10.1163/9789047408536_019
- Oliva, M. (2017). „La quarta egloga di Nemesiano: il superamento del modello elegiaco nel rito magico nemesiano”. *Quaderni Borromaiici. Saggi studi proposte*. 4. 17–26.
- Radke, A.E. (1972). „Zu Calpurnius und Nemesian”. *Hermes* 100. 615–623.
- Reeve, M.D. (1978). „The Textual Tradition of Calpurnius and Nemesianus”. *CQ* 28. 223–238.

- Rizzelli, G. (1997). *Lex Iulia de adulteriis: studi sulla disciplina di adulterium, lenocinium, stuprum*. Lecce 1997.
- Seng, H. (2016). *Spätantike Bukolik. Zu den Eklogen Nemesians*. W: Seng, H., Weiss, I.M. (red.). *Bukoliasmos: antike Hirtendichtung und neuzeitliche Transformationen*. Würzburg: Königshausen und Neumann. 59–84.
- Stolarek, D. (2012). „Ustawa julijska o karaniu za cudzołóstwa 5 tytuł 48 księgi *Digestów*. Tekst – tłumaczenie – komentarz”. *Zeszyty Prawnicze* 12, 1. 205–224.
- Stöckinger, M. (2020). *Transgressing Pastoral: Mediated Responses to Aeneid 6 in Calpurnius, Nemesianus, and the Carmina Einsiedlensia*. W: Burrow, C., Harrison, S.J. et al. (red.). *Imitative Series and Clusters from Classical to Early Modern Literature*. Berlin–Boston: De Gruyter. 95–120. <https://doi.org/10.1515/9783110699593-006>
- Verdière, R. (1966). „La bucolique post-vergilienne”. *EOS* 56, 1. 179–181.
- Verdière, R. (1974). *Prolégomènes à Nemesianus*. Leyde: E.J. Brill.
- Walter, H. (1988). „Studien zur Hirtendichtung Nemesians”. *Palingenesia* 26. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH.
- Westman, C.N. (2011). „Contemporary Studies of Ritual in Anthropology and Related Disciplines”. *Reviews in Anthropology*. 40(3). 210–231. <https://doi.org/10.1080/00938157.2011.596013>
- Węglowski, A. (2018). *Wieki bezwstydu. Seks i erotyka w starożytności. Naga prawda o antycznej sztuce kochania*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.

Dr hab. Anna Kucz prof. UŚ – Associate Professor in the Institute of Literary Studies at the University of Silesia in Poland. A member of the Roman Society and the Polish Philological Association. Her interests focus on Roman literature (especially in Late Antiquity) as well as on Mediterranean culture. Moreover, she analyses changes of culture and European thought, which occurred as a result of a clash of both classical and Christian civilisations. The author of numerous articles published in renowned periodicals and several books, e.g.: *Dyskurs z Filozofią w “Consolatio Philosophiae” Boecjusza (The Discourse with Philosophy in Boethius’ “Consolatio Philosophiae”)*, Katowice 2005, *Umbra veri. Arnobiusz i nurty filozofii klasycznej (Umbra veri. Arnobius and Trends of Classical Philosophy)*, Katowice 2012, *Nemezjan w kręgu tradycji łowieckiej* (with Edyta Gryksa, Katowice 2019). Currently she is carrying out a research on the works written by a Latin rhetor and apologist – Arnobius of Sicca Veneria and on the output of a Carthaginian poet – Nemesianus.

e-mail: anna.kucz@us.edu.pl